

FIGYELŐ

A MAGYAR ÉLET PARADIGMÁJA

Kosáry Domokos: *A Görgey-kérdés története I–II*
Osiris–Századvég, 1994. 388, 388 oldal, 950 Ft

„Aki uralja a múltat, az uralja a jövőt is;
aki uralja a jelent, az uralja a múltat is.”
(George Orwell: 1984)

Több mint fél évszázaddal ezelőtt – két emberöltőt is irhatnék –, abban a korszakban, mikor „sok belső és külső nehézség ellenére Magyarország nem egy vonatkozásban képes volt a fejlődés útján előrelépni, így a kultúra, az oktatás, a művészet és a tudományok és – egyebek közt – a történetírás terén”,¹ tehát ebben az időben, 1933 tavaszán egyetemi alapvizsgájának letételét követően, tanára, Szekfű Gyula javaslatára Kosáry Domokos egyetemi hallgató nekilátott, hogy az úgynevezett Görgey-kérdés irodalmát összegyűjtse, és megírja annak – akkor lezártnak hitt – történetét. A száműzött Rákóczi edződött mester és a társadalmi kérdésekre érzékeny tanítvány egyaránt fontosnak tartotta ennek a kérdésnek a tisztázását, amely lényegét tekintve nemcsak a történelem, hanem „a nemzeti társadalom lelkiismereti kérdése (is), s aki ezen végigtekint, több mint fél századon át megfigyelheti a hagyományos tévedések és gyűlölködések szálait”.²

A könyv – 1936-ban – elkészült, s annak utolsó lapjain a huszonharmadik életévét még be sem töltött szerző elégedetten írhatta le, hogy „az árulás vádja ma már a múlté, Görgey alakja méltó helyére került: nagy magyar katonák sorába... Az egész árulási kérdés a hozzáfűződő irodalommal már történeti kutatás tárgya lett, éppúgy, mint az emigráció felfogása vagy a függetlenségi szemlélet”.³

Ki gondolta volna akkor, hogy a Görgey-kérdés legérdekesebb, legordinárébb és legvéresebb bugyrai még ezután nyílnak meg. És hogy a tanítványra a mesteréhez hasonló megpróbáltatások várnak, s ezek az „élmé-

nyek” és a történettudomány újabb elképesztő kacsARINGÓI arra kényszerítik majd, hogy a politika terrorisztikus nyomásának enyhültevel újra elővegye jegyzeteit, s előkészítse és megjelentesse az egykori doktori disszertáció második, „bővített” kiadását.

Hogy milyen mértékű a bővítés, elég a két könyv lapszámát összevetni. Az első kiadásnak nevezett A GÖRGEY-KÉRDÉS ÉS TÖRTÉNETE (a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadásában) 328 lazán szedett oldalon jelent meg, a bővített viszont (A GÖRGEY-KÉRDÉS TÖRTÉNETE az Osiris–Századvég kiadásában) két kötetben, egyenként 388 sűrűn szedett, tömött oldalon. A terjedelem tehát jószerével megháromszorozódott, és ha a két könyvet tartalmilag is szembesítjük, joggal beszélhetünk gyökeresen új könyvről, annak ellenére, hogy mi sem igyekszünk kétségbe vonni a második könyv előszavában olvashatókat: „Egykori könyvem – írja Kosáry Domokos – fő konklúziói azonban – nézetem szerint – alapjában véve ma is megállják a helyüket.”⁴

Első ilyen tétele az, hogy „Görgey a magyar szabadságharcnak nem árulója, hanem kitűnő és a hazájához mindvégig hű hadvezére volt”.⁵ A második szerint a magyar szabadságharc történetét, mint minden történeti eseményt a maga bonyolult összefüggéseiben kell vizsgálni, s „képtelenség valami olyan kezdetleges mitológiává torzítani, amelyben a magyar vezetők mint a gonosz és a jó megsemmisítői küzdenek egymással”.⁶

Ennek a két alaptételnek szinte következménye az a megállapítás, amelyet Péterfy Jenő még 1885-ben tett Görgei István könyvéről irt ismertetésében. „A közhüben az igazságnak eddig az az egyetlen akadály, hogy még mindig azt hiszik: Kossuth annál fényesebb, minél sötétebb Görgei.”⁷ Ezt azért is érdemes előrebocsátani, mert ez a balhiedelem a szájról szájra hagyományozott babonák szívósságával napjainkig él, és ha jelenléte nem olyan virulens is (azaz mérgező), az ítéletek mélyén általában fel lehet fedezni. Kosáry Domokos történeti munkássága ennek a hamis tételnek be-

szédes cáfolata. Ő ugyanis pályája során nemcsak a Görgey-kérdés alakulását igyekezett regisztrálni, hanem munkásságának egészével vonta kétségbe az előbbi tétel létjogosultságát. Még a háború előtt írta meg Görgeyvel foglalkozó doktori disszertációjának szinte ikerpárjaként a *Magyar Szemle Könyvei* sorozatba szánt Kossuth-könyvét, amely sajnos csupán évekkel később, 1946-ban jelenhetett meg, s krúdában maradt példányai – nyilván a szerző személye miatt – csak 1985-ben kerülhettek a könyvpiacra.⁸

Visszatérve könyvünkhöz, a két kiadás harmadik – és talán legfontosabb – közös konklúziója, hogy „a szabadságharc megítélése, a Görgey-kérdés alakulása a közvéleményben maga is olyan történeti [tegyük hozzá: és szociológiai, társadalom-lélektani – A. G.] jelenségnek, folyamatlak tekinthető, amely szinte diagramként jelezte a hazai politikai irányzatok mozgását, küzdelmeit. Tíves értelmezései, negatív tünetei ugyanis általában abból adódtak, hogy közvetlenül függésébe került olyan politikai tendenciáknak, amelyek saját igazolásuk céljából igyekeztek a történeti múltat felhasználni vagy éppen módosítani”.⁹

A Görgey-kérdés alakulása így vált a magyar élet paradigmájává, amelynek útvesztőin 776 oldalon keresztül kalauzol bennünket Kosáry Domokos, a történész, a bibliográfus és az emlékiró. A könyv olvasása során a szerzővel együtt átélhetjük és megtapasztalhatjuk azt, hogyan válik egy-egy történelmi tévedés a nemzet életének, sőt személyes életünknek megrontójává, hogy szövődik jó szándékból, tenni akarásból, tudatlanságból, az önismeret hiányából, olykor azonban idegen érdekeket szolgáló manőverekből vagy egyenesen aljas politikai megfontolásokból az a béklyó, amely a társadalmat cselekvőképtelenné teszi, s védekezési mechanizmusait megbénítja.

*

Mindkét könyv valódi témája tehát „a szabadságharc – és benne Görgey szerepe – utólagos megítélésének, a közvélemény – és vele a politikai gondolkodás – alakulásának története volt és maradt”.¹⁰ Ehhez azonban szükségünk van etalonra, amelyhez viszonyítani tudjuk a torzításokat, és amelyre egy-egy tíves következtetés esetében vissza lehet utalni. A történész Kosáry Domokos tehát az ELŐZMÉNYEK: GÖRGEY 1848/49-BEN című első fejezetében

száz-egynéhány oldalon, a legújabb kutatók eredményeinek fényében, tömören összefoglalja a szabadságharc tényszerű történetét.

Hogy milyen emberi véletleneken múlik egy-egy végzetes vád megszületése, s hogy milyen mikrofilológiai vizsgálódás – mondhatnám pozitív véletlen – szükséges ahhoz, hogy megrögzött és véglegesnek látszó, dokumentumokkal is igazoltak hitt vélemények megdőljenek, érdemes szemügyre venni Görgey 1849. július elsejei leváltásának előzményeit.

Buda visszavétele után vagyunk, Görgey Komárom alatt tartózkodik, s levelében azt javasolja Kossuthnak, hogy a kormány válassza menedékhelyének Komáromot vagy Nagyváradot, mivel a főváros védhetetlen. Kossuth hajlik a terv elfogadására, Győr feladása után azonban mégis a kormány Szegedre költözése mellett dönt. Küldöttséget meneszt Görgey táborába, és utasítja, hogy seregével ő is vonuljon Szeged alá, mert ott összpontosítják Magyarországot minden katonai erejét. Görgey jobb meggyőződése ellenére megígéri, hogy teljesíti a kormány kérését, és néhány nap múlva, július 3-án meg fogja kezdeni a levonulást. A levelek azonban nem a megfelelő sorrendben kerülnek Kossuth asztalára, és mivel a korábban írt, de később érkezett levél természetesen még a komáromi összpontosításról beszél, ezt Kossuth ígértszegésnek tekinti. Azonnal elrendeli az engedetlen tábornok leváltását a fővezéri tisztről, s olyan levelet ír, amelyben a francia forradalom áruló tábornokának, Dumourieznek nevét olvassa Görgey fejére. A tábornok még a leváltás kézhezvétele előtt a Komárom alatt vívott csatában súlyosan megsebesül. A leváltás hírére a tábor óriási felzúdulással fogadja, s tartani lehet a negyven legjobb főtiszt lemondásától.

Azóta történészek hada vizsgálta a kérdést, forgatta át a dokumentumokat, s marasztalták el Görgeyt a szőszegés vádjában, a komáromi engedetlenséget még hívei is hadiműködése egyetlen nagy hibájának minősítették. Ahogy a végsőkéig feszült helyzetben Kossuth nem vette észre a levelek összekavarodását, a történészek a kutatóasztal mellett éppúgy elmulasztották a leveleket az iktatószámok sorrendjébe állítani, és elfogulatlanul

újra elolvasni a természetesen indulatos, de semmiképpen sem a kormány javaslatával szembehelyezkedő Görgey érvelését. Több mint száz évnek kellett eltelnie, míg Görgey emlékiratának új kiadásához írt előszavában Katona Tamás végre megoldotta a levélcsere-jétyl.¹¹

Ilyen és ehhez hasonló tévedések tisztázása, antedatált emlékiratok és hamisítványok leleplezése nyomán Kosáry Domokos az eddig ismerteknél sokkal világosabb és egyenes vonalúbb képet rajzol a szabadságharc főleg katonai vonatkozású eseményeiről. Mindez azonban még csak alapvetés. A Görgey-kérdés szomorú története a vád megszületésével veszi kezdetét, mikor a kormányzó egyre halmozódó keserűségét a viddini levélként ismert röpiratában egyértelmű és végleges formába önti.

Ki miatt bukott el a szabadságharc? Ki miatt kellett elbuknia? – A határ felé menekülő Kossuth ki tudja hányszor ismétli el magában ezt a kérdést, míg lassan – a világsi hírek hallatára – megfogalmazódik benne a válasz: Görgey árulta el a szabadságharcot. Kossuth eszmerendszerének (vagy ahogy Kosáry mondja: műltszemléletének) ez egyik legfontosab sztereotípiája, mely akár téves, akár nem (tudjuk, nemcsak téves, de méltatlan is Kossuthhoz), egyik éltetője lesz s magyarázata sok-sok megnyilatkozásának. A vád és önigazolás rapszodiájában, a hírhedten híres viddini levélben ugyanis kikristályosodott formában olvasható az árulási vád:

„Szegény szerencsétlen hazánk elesett. Elesett nem ellenségeink ereje, hanem árulás s alávalóság által... Oh, hogy ezt megértem, s mégsem szabad meghalnom!

Görgeyt felemeltem a porból, hogy magának örök dicsőséget, hazájának szabadságot szerezzen. És ő a hazának gyáván hóhérjává lön.”¹²

A vád megszületett, és most már a történész és a bibliográfus közös munkájának eredményeként láthatjuk annak gyors terjedését, hogyan lesz az árulási vád az önáltatás szertartásának egyik motívuma, hogyan válik az emigráció igazolásává, és hogyan menekül ebbe a tévedésekből és hazugságokból, rágalombokból és önigazolásból, leginkább pedig illúziókból és megvalósíthatatlan vágyakból épített mentsvárba az önismeretében

megfogyatkozott, önbecsülésében megropant magyar társadalom.

*

Az illúziókban menedéket kereső magyar társadalom lázgörbéjét rajzolja ki a Görgey-kérdés. A bibliográfus minden fellelhető adatot sorra vesz, és a történész a *bibliographie raisonnée* műfajának szellemében nemcsak regisztrálja a dokumentumokat, hanem tartalmi és kritikai megjegyzések kíséretében hozzámeri etalonjához, a szabadságharcnak a bevezető fejezetekben felrajzolt kritikai történetéhez.

Miközben az agresszív hangerővel előadott támadásokat és a gyenge védekezéseket olvassuk, egy idő után eszünkbe jut, hogy mindezek nem csupán jelenségek, érdekek megjelenései, szavak és dokumentumok; az érvek mögött emberek állnak, s egy-egy támadásról hiába bizonyosodik be, hogy semmi igazságtartalma nincs és nem is volt, hiába könnyen megcáfolható rágalom csupán, az öv alatti, „szabálytalan” ütés is ütés marad attól, és éppúgy sebet ejthet, mint a „szabályoknak megfelelő”. És igaz ugyan, hogy nem az a legény, aki üt, hanem, aki állja, de az ütések nyomán könnyen törhet a csont, és megrokanhat a szervezet.

Görgey állta a harcot, megírta és kiadta – még 1852-ben, németül – emlékiratait, amelynek tárgyilagos és szenttelen hangja csak olaj volt a tűzre. Később, a GAZDÁTLAN LEVELEK-ben maga is elismeri, hogy sokkal jobb lett volna, ha – ahogy írja – „*munkám nem németül, és nem is ezen, magában véve ugyan jogosult, de nem célravezető módon, hanem magyarául, és azon, még az ellenfél is lehetőleg kimélő szellemben írva, jelent volna meg, mely a tárgyalási események nagyszerűségének is – átlátom – jobban megfelelt volna*”.¹³ A küzdelem azonban egyenlőtlen, úgyszólván az egész magyar társadalom elmarasztaló ítéletével szemben kell tartania magát. Egzisztenciája is bizonytalan, szinte a társadalmon kívül él, és ennek súlyát a család nem tudja elviselni. Sőt maga Görgey is belerokkan. Nem testileg, és nem is látványosan, de megnyilvánulásából kielemezhető, hogy lassanként mint elkerülhetetlent fogadja el a „nemzetmentő” bűnbak szerepet. (Ez a motívum már a GAZDÁTLAN LEVELEK-ben is felbukkan.) Itt érdemes elidőzni,

mert ez egyik legneuralgikusabb pontja a Görgey-kérdésnek.

A bűnbakelméletet talán legpregnansabban Beksis Gusztáv fogalmazta meg a millenniumi tízkötetes MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETÉ-ben. „*Ily csapást [ti. a szabadságharc leverését – A. G.] és a reá következő szörnyű megpróbáltatást nem viselhetett volna el a nemzet azon tudat nélkül, hogy nem az ő erőin múlt a haza megmentése, hanem árulók kéz gátolta meg fegyvereinek diadalát. Maga a passzivitás politikája sem sikerülhetett később olyan fényesen, ha a nemzet elveszti önbizalmát, és önbizalma elvesz vala, ha e sötét időben Kossuth vádja át nem hártja Görgeire a felelősséget a végzetes katastrophaért.*

Görgei érezte ezt, és első ép oly határozott mint éles védekezése után nyugodtan és válasz nélkül tűrte a ránehezülő súlyos vádat; és mint ő maga mondta e munka szerzője előtt, ez által is hazájának akart szolgálatot tenni. Tényleg ez a vád tartotta fenn a nemzetben a lelki erőt és azon reményt, melyet az emigratio ápolt, hogy szerencsés európai constelatio és új próbálkozás esetén sikerülni fog a haza megmentése. A kiegyezési alkudozások háttérégyenánt később is ott volt a nemzet lelkében ama tudat, hogy ha a békés megoldás nem sikerül, végre is sikerülni fog a harcias. Ami tehát gyászleplet borított szabadságharcunk egyik legfeltűnőbb alakjára, ugyanaz a remény zászlaját tűzte ki és az önbizalmat keltette új életre a nemzetben.”¹⁴

„Ez a magyarázat azonban – írja Kosáry – függetlenül attól, hogy maga Görgey is hajlamos volt elfogadni – alapvetően téves. Az árulási vádat nem a »passzivitás«, hanem az emigráció politikája kívánta meg. Ha a túlerő győzött, ennek ellenkezőjét elhíhetni: nem a nemzet valódi önbizalmának erősítése, hanem hamis számvetés és illúziók ápolása. Erre pedig hajlamos volt a közvéleménynek és a sajtónak szélsőségektől mentes, komolyabb része is. A modern társadalom-lélektani kutatás helyesen mutat rá arra, hogy kudarcélmények, válságok, tragikus történelmi fordulatok után a feszültségek a felelősség, az egyszerűsített és egyúttal megszemélyesített magyarázatok keresésében próbálnak levezetődni, s hogy ezzel együtt jár az »önigazolás diffúz készítése«. Az elváltozás tünetei tehát jól diagnosztizálhatók. Csak éppen nem szükséges azokat politikai vagy történelmi szempontból pozitív jelenségnek értékelni.”¹⁵

A Görgey-vádat tehát nem a nemzet, hanem a politikai menekültek önbizalma kívánta meg: az „árulás” az emigráció gondolkodásának volt feltétele.¹⁶

De vajon minden emigrációnak szüksége van (és volt) az árulási legendára? Az olaszok Mazzini vagy a lengyelek Czartoryski vezette emigrációját is a vádaskodás tartotta volna össze? – De söpörjünk csak a saját portánk előtt.

A szabadságharcnak ugyanis Kossuth mellett volt egy másik, nála nem kisebb formátumú „emigránsa”, az első felelős kormány közlekedési minisztere, Széchenyi István gróf. Róla ugyancsak elmondható, hogy a Kossuthéhoz hasonló kérdések gyötörték és kergették a betegség emigrációjába. De ha megnézzük például az első három döblingi évből fennmaradt mintegy harminc levelet, azok „zömmel mind Széchenyi megrendítően feldúlt idegállapotát” tükrözik ugyan, de az árulási vádnak nyomát sem leljük. A vád és magamentés helyett az önvád és mások mentése dominál ezekben a nem nyilvánosság elé szánt megnyilatkozásokban. Kemény Zsigmond vitába is szállt Széchenyivel, hiszen a beteg gróf szinte reformkori tevékenységét is visszavonta és károsnak ítélte. A kérdés részletes elemzésére itt nincs lehetőség, Széchenyi alakját és magatartását csupán annak illusztrálására idéztem fel, hogy az emigráció önbecsülésének visszaszerzésére nemcsak a vád, hanem az önismeret – Széchenyi esetében a betegség következtében kórossá növelt önvád – útja is nyitva állt. A szóban forgó levelekről Kosáry Domokos egyébként egy másik munkájában a következőket írta: „[Széchenyi] most még inkább helytelenül minden agitációt, mint egy évtizeddel korábban. Míg a negyvenes években, Kossuth ellen küzdve, az ellenzékét fékezve, még védte saját, korábbi reformirányát, most már azt is elítéli, sőt elsősorban azt ítéli el. Amennyire leveleiből kivehető: főleg nemzeti törekvései és nem társadalmi tartalma miatt. Önmagát támadja, Kossuthot már majdnem mentegeti. Már szinte nem is egymással szemben állnak. Kossuth csak folytatta, amit ő elkezdett, s arra ment tovább, amerre ő mutatta: rossz irányban.”¹⁷ (Ha ezeket a mondatokat bizarr gondolati kísérletként Kossuth és Görgey viszonyára transzponálnánk – ami már önmagában is elképzelhetetlen –, az eredmény a *contradictio in adjecto* klasszikus példája volna.)

Kossuth és Széchenyi „megoldása” között nem a politikai hasznosság és célszerűség szempontjából van különbség – mind a kettő elfogadhatatlan és zsákutca –, hanem az eti-

kai alapállás tekintetében. Ebben a szférában viszont a kettőt csillagtávolság választja el egymástól.

A történelem és a társadalom eseményei azonban nem ebben a szférában zajlanak, és a nyilvánvaló tévedésnek, a hízog hazugságnak is megvannak a maga „lovagjai”, akik mit sem törődve a tényekkel, újra és újra felmelegítik a tudományosan már rég tarthatatlan vádakat. Ennek a típusnak pregnáns képviselője a rendkívül aktív és sokoldalú Kacziány Géza, aki hosszú élete alatt egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy a nemzeti romantika szellemében durva támadást ne intézzen azok ellen, akik bármit tettek is a Görgey-kép megtisztítása érdekében. Mert a közhangulat ellenében ilyen kísérletek is akadtak, és nem csak a szakmán, a történettudományon belül. Itt kell nekünk is tisztelettel meghajolnunk a magyar irodalom előtt. Két nevet kell megemlitenünk, Gyulai Pálét, aki Komjáthy Jenő szerint hajhászta a népszerűtlenséget, s már ezért is pártját fogta Görgeynek, és mindenekelőtt a már korábban is idézett Péterfy Jenőét, aki Görgei István könyvéről a *Budapesti Szemlé*ben terjedelmes tanulmányt publikált, s abban pontosan diagnosztizálta azt a társadalmi betegséget, amelynek megjelenését, elhatalmasodását, kártékony mellékhatásait monografikus teljességgel Kosáry Domokos bontotta ki.

*

Mikor húsz esztendővel Görgey Artúr halála után az ifjú történész közreadta A GÖRGEY-KÉRDÉS ÉS TÖRTÉNETE című munkáját, joggal hihette, hogy abban egy, a közvetlen napi politika vonzasköréből kikerült – mondhatnám, történelemmé nemesült – folyamatot regisztrál és zár le. Ki merete volna akkor megjósolni, hogy a „kérdés” legcifrább fejezetei még hátravannak? Hogy még ezután következik a feketeleves?

A történet tehát nem zárult le 1936-tal, sőt, mint valami elmeszesedett góc, a politikai változások hatására a Görgey-kérdés újra belobbant. Csakhogy a megváltozott körülmények között – mikor az országot megfosztották szuverenitásától, az idegen hatalom emberellenes diktatúrát hozott létre, és az ezt igazolni igyekvő politika benyomult az élet valamennyi területére, a tudományos lelkiis-

meretet felváltotta az ideológiai hűség primátusa, és ennek kiszolgálása lett a legfőbb, úgyszólván kizárólagos érdem – szinte életveszély fenyegette azokat, akik a hivatalos állásponttal szemben nyilvánosan is merték hangoztatni Görgeyt felmentő, politikailag „is” elfogadhatatlan nézeteiket, illetve ilyen jellegű korábbi álláspontjukat nem revideálták, ahogy annak idején mondták: „nem gyakoroltak önkritikát”. A velejég politikai töltésű per – „Görgey contra Kossuth” – természetesen most is tudományos mezbe igyekezett öltözni, és ez csak azért sikerülhetett, mert félelemből vagy tájékozatlanságból, lelkiismeretlen nemtörődömségből vagy karriervágyból számos történész (köztük nem egy kvalitásos kutató) hajlandó volt részt vállalni a történettudomány szomorú revíziójában.

A Görgey – és általában a szabadságharc – körüli „tudományos eseményeknek” természetesen egyik főszereplője a Görgey-kérdés szakértője, Kosáry Domokos lett, s miután a kívánt önkorrekciókat nem volt hajlandó megtenni, száműzték – nem a történettudományból, mert valaki hovatarozása nem intézkedéseken múlik, hanem – a történettudomány intézményesített fórumaiból. Ő azonban, ahogy ezekben az években annyian mások is tették, tudományos laboratóriummá alakította a kényszerű gályapadot, kidolgozta a korábban már említett bibliographie raisonnée elméletét, s elkészítette azóta is nélkülözhetetlen történeti bibliográfiáit.¹⁸

Az olvasó számára, ha eddig nem vette volna észre, a könyv utolsó fejezeteiben nyilvánvalóvá válik, hogy Kosáry Domokos munkájában nemcsak egy mégoly fontosnak is tekinthető tudományos kérdéstről van szó, hanem róla, rólunk, tulajdon sorsunkról, s az igazi tét nem a Görgey-rejtély megoldása, hanem annak „természetráján” keresztül saját sorsunk alakulásának értelmezése. A Görgey-történet ugyanis – ahogy már korábban is említettem – a mi történetünk. Ezekben a fejezetekben az író hangja is megváltozik, személyesebbé válik, s a tudós átadja a szót az emlékirónak.

Egy történelmi sztriptíznek lehetünk tanúi: az úgynevezett marxista történettudomány sorra dobja le magáról az álarcnak használt tudományos mezt, és a gyatra ron-

gyok alól előbukkan a hatalmas érdekeket szolgáló, újabb és újabb áldozatokat követelő meztelen politikai moloch.

Néhány emberöltő múltán a legsúlyosabb veszteségként bizonyára a meggyalázott történeti igazságot fogják számon tartani, mi azonban – tanúi, átélői, olykor szenvedő részesei a „moloch-etetésnek” – a soha vagy nehezen pótolható emberi értékek és lehetőségek elveszetegetését fájjaljuk leginkább. A szemelvények kapcsolhatók, megnevezhetők vagy megnevezhetetlen veszteségeket. Mi ugyanis, akkori egyetemi hallgatók, igaz, hogy csak a visszasztító felhámot láttuk, de lényegében nagyon sokan tudtuk, hogy mi történik körülöttünk. Beszélni természetesen nemigen lehetett róla, bár többen ezt is megtették, de a helyük egy idő után üresen maradt.

Az igazság elesett, a források azonban megmaradtak, azokat később is szóra lehet bírni – a veszteséglista egyértelmű kárvallottjai az elhallgattatott vagy végleg megnémított emberek.

Míg Kosáry Domokos „emlékiratát” olvastam, újra ezek a gondolatok kísértettek, s ezek visszfényében egyre szomorúbbnak éreztem az egész könyvet. Annak ellenére, hogy Kosáry Domokos számvetése nem az elsötétedés, hanem a megvilágosodás dokumentuma: az eltaposható, de meg nem semmisíthető (történelmi) igazság végül is happy endinggel záruló kálváriájának története. Csakhogy közben hányan buktak el, hány tragédiába fulladt törekvés, elkerülhető (?) emberi kudarc kísérte ezt a „megvilágosodást”! És vajon törvényszerű-e, hogy a „történelem”, hasonlóan a természethez, ilyen óriási „redundanciával” dolgozzék? És ha igen, szabad-e ezt végzetként elfogadnunk?

Mert mi is történt a veszített háborút követő években? Az egyszer már megközelített és „domesztikált” igazságot megint felváltotta a hazugság, és megint nem csak az igazság bukott el. A káros illúziók helyébe a politikai erőszak lépett. A nemzeti romantika retrográd szemléletét a marxizmus forradalmi romantikája követte, amely nemcsak a tudományos tételek és állítások közül szedte áldozatait, hanem életkeket követelt. A forradalom hamis glorifikálása következett el, a politika rátelepedett magánéletünkre éppúgy, mint a tudományra.

Minderről Kosáry Domokos nem ír, csak a Görgey-kérdéssel összefonódó tudós sorának alakulásáról ad hírt. A Görgey-kérdés azonban – s hisszük, hogy bármilyen kérdés, ha megfelelő mélységben analizáljuk – sorsunk paradigmája.

*

Visszatérve eredeti témánkhoz: Kosáry Domokos olyan imponáló teljességgel mutatja be a Görgey-kérdés történetét, olyan mélyen elemzi, hogy tételei nem csupán a történelemre, hanem a teljes magyar társadalomra és annak jelenségeire, nem csupán a történettudományra, hanem egyáltalán a valóságra történő minden tudatos reagálásra érvényesek.

Mert „mindannyian egy adott jelen társadalmi-politikai struktúrájában élünk – írja egy helyütt –, és általában ez a jelen teszi fel azokat a kérdéseket, amelyekre a történéznek” éppúgy, mint a társadalom bármelyik tagjának „lehetőleg pontos választ kell adnia. A baj nem is abból származik, ha a jelen teszi fel a kérdéseket, hanem abból”, ha a politika a maga idegen érdekeivel benyomul magánéletünkbe, véleményeinket előre meg akarja szabni, s az egyént, a tudományt „emóciókkal vagy hatalmi eszközökkel arra kényszeríti, hogy saját céljainak, propagandájának legyen eszköze”. Ugyanis ezzel „kezdődik a múlttal való önkényeskedés, amely azután, végső fokon, elkerülhetetlenül visszatűt magára a jelenre is”.¹⁹ a társadalmat kiskorúvá degradálja, önismeretétől megfosztja, képtelenné teszi a múlttal való szembenézésre, és ahelyett, hogy problémáit igyekeznék a realitások talaján megoldani, a politika ajánlotta hamis illúziók világába menekül.

Hogy ez mit jelent, tudjuk, és hogy hova vezet, nap mint nap keservesen tapasztaljuk.

Jegyzetek

1. Kosáry Domokos: A GÖRGEY-KÉRDÉS TÖRTÉNETE. 1994. II. 196. o. (Továbbiakban: KOSÁRY, 1994.)
2. Kosáry Domokos: A GÖRGEY-KÉRDÉS ÉS TÖRTÉNETE. 1936. 7. o. (Továbbiakban: KOSÁRY, 1936.)
3. KOSÁRY, 1936. 320. o.
4. KOSÁRY, 1994. I. 7. o.

5. KOSÁRY, 1994. I. 7. o.
6. KOSÁRY, 1994. I. 7. o.
7. Péterfy Jenő: ÖSSZEGYJTÖTT MUNKÁI I–III. (Budapest, 1903.) III. 117. o.
8. Kosáry Domokos: KOSSUTH LAJOS A REFORMKORBAN. Budapest, 1946. 396 o.
9. KOSÁRY, 1994. I. 8. o.
10. KOSÁRY, 1994. I. 9. o.
11. Görgey Artúr: ÉLETEM ÉS MŰKÖDÉSEM MAGYARORSZÁGON 1848-BAN ÉS 1849-BEN I–II. A bevezetőt és a jegyzeteket írta Katona Tamás. Budapest, 1988. I. 79–82. o. – KOSÁRY, 1994. I. 78–79., 127. o.
12. KÜZDELEM, BUKÁS, MEGTORLÁS. EMLÉKIRATOK, NAPLÓK AZ 1848–49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC VÉGNAPJÁIRÓL I–II. Szerk. Tóth Gyula. Bp., 1978. (Magyar Századok) I. 203. o.
13. Görgey Artúr: GAZDÁTLAN LEVELEK. In: GÖRGEY CONTRA KOSSUTH. Sajtó alá rendezte Pusztaszeri László. Bp., Helikon, 1989. 47. o.
14. Beksics Gusztáv: I. FERENC JÓZSEF ÉS KORA. Bp., 1898. MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE X. 413–414. o.
15. KOSÁRY, 1994. II. 104–105. o.
16. KOSÁRY, 1936. 189. o.
17. Kosáry Domokos: SZÉCHENYI DÖBLINGBEN. Budapest, 1981. 10. és 277. o.
18. Kosáry Domokos: BEVEZETÉS A MAGYAR TÖRTÉNELEM FORRÁSAIBA ÉS IRODALMÁBA I–III. Bp., 1951–1958. – Kosáry Domokos: BEVEZETÉS MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETÉNEK FORRÁSAIBA ÉS IRODALMÁBA. Bp., 1970.
19. KOSÁRY, 1994. I. 8. o.

Albert Gábor

ORBÁN OTTÓ: A KÖLTÉSZET HATALMA

Versek a mindenségről és a mesterségről

Kortárs, é. n. [1994.] 139 oldal, 345 Ft

*„Ist Sommer? Sommer war.“
(Shakespeare–Celan: V. SZONETT)*

Könnyen meglehet, hogy a PSYCHÉ óta, amelyről egyébként Orbán Ottónak figyelemre méltón egyéni véleménye van: ő éppen a véres csecsemőgyilkosság történetét, a játékos költő fikciójának megszüntét, a Schuberti fájdalomt fedezi fel abban, amiben mások erotikus szereplirát, nagyszerű irodalmi

álarcosbált, alexandrinus kedvtelést látnak, tehát a PSYCHÉ óta ez a magyar líra legrendhagyóbb könyve. A költői pályarajz szokásos szempontjai majdnem teljesen (de: csak majdnem) eleve érvénytelenek, hiszen a kötet tematikus antológia, harmincöt év anyagából és a megidézett költők kronológiájának külső szempontja szerint sorakoztatja egymás után a verseket; de a látszatra hasonló tematikus antológiák, például a műfordítás-gyűjtemények és a különféle hangvételű stílusgyakorlatok leírásának szempontjai éppígy eleve érvénytelenek, mivel néhány kevésbé jelentékeny, tisztán imitativ verstől eltekintve, a tartalmi és formai utalások a megszólalás alkalmának élesen exponált ismertetőjegyei, de ennél nem többek. Orbán Ottó kötetében valójában egyetlen költő sem azért idéztetik meg, hogy a saját hangján szóljon, és nem is szól a saját hangján. A különféle mellékszövegekbe foglalt önjellemzések egyike szerint a kötet versei „szerelemgyerekek”, és mindjárt az első darabok olvastán megértjük, hogy ez az anakronisztikus szó nem metafora, hanem definíció. Távoltartással vagy nem, a legelső versben önnön alkotásának dicséretét zengi, a rá következő szonettben, amelyik nem kevésbé nyíltan és nem kevésbé provokatívan szintén költői hitvallás, a nevek apokaliptikusan tovatűnő sorozatára minden halott és minden élő „eltéveszthetetlen első személy”-nek (6) állítása felel, ami érvényes marad, ha egyszermind „rögeszmé”-nek ítéltetik is; és újabb két darabban később dialógusformában szólítja meg Horatiust, miért is a szöveg első szava a nagybetűvel kiemelt: „ÉN” – ez az „ÉN” valóban a „jövőre” szól, bármennyire „majom”-nak neveztetni is a válaszoló Horatiusszal, azaz az „Ő”-vel (7/8). A szerepek, kommentárok és a dekórumok szüntelenül változtatott kontraszthatása mögül feltétlenül szándékosan és tulajdonképpen nagyon hamar „látszik a lényeg” (65), az, ami „lényegünk szerint vagyunk” (44), hogy ezúttal a Kassák-versből és a harmincas évek lirájáról szóló versből egy további anakronisztikus kulcsszót idézzünk; avagy hol van még egy költő manapság, aki nemcsak az esszéiben, de még a verseiben is újra meg újra „lényeg”-ről merne írni, amit ő meglátott vagy megalakított, illetve, ha erre a rendhagyó kötetre vonatkoztatjuk, akkor ami tulajdonképpen ő